

*III Seminari Arqueologia i Ensenyament
Barcelona, 16-18 de novembre, 2000
Treballs d'Arqueologia, 6 (2000): 193-203*

TAULA RODONA

RECERCA, ENSENYAMENT I PATRIMONI LOCAL

CONSIDERACIONS SOBRE LA PRESENTACIÓ DEL CAS DE PUIG CASTELLAR COM A EXEMPLE PER AQUESTES JORNADES

Ramón SAGUÉS

Director del Museu Torre-Balldovina

Potencialitat i demandes d'ús del jaciment

El poblat ibèric del Puig Castellar constitueix l'exemple més important de jaciment ibèric conegut als voltants de la ciutat de Barcelona. En aquest sentit, proporciona, gràcies a l'extensió ja excavada, la visió més completa de com era un poblat ibèric. Les seves característiques, tant intrínseques - assentament d'hàbitat complex, amb estructura urbana i defensiva- com les del seu entorn el fan idoni com a element de servei a la societat per tal que aquesta conegui i compregui el seu propi passat. Així, doncs, presenta una potencialitat d'explicar no únicament un lloc d'habitació sinó com s'estructura el poblament i s'ocupa el territori, les activitats econòmiques generals i el comerç del món ibèric.

Demandes patrimonials

La primera demanda i la més important és

la preservació i conservació del jaciment arqueològic del Puig Castellar. Acceptant l'evident vàlua patrimonial del poblat i veient el seu estat actual de degradació, es fa ineludible portar a cap una actuació important per tal de garantir la conservació del mateix.

Aquesta actuació ens ha de permetre adequar-lo per cobrir la resta de demandes i necessitats que exposarem tot seguit, i ens ha de garantir un nivell mínim de manteniment que protegeixi i asseguri la continuïtat i el futur de les restes cara a la recerca, conservació i difusió.

Per aconseguir aquest objectiu, serà necessari establir un programa d'usos que facin el poblat socialment rendible i que permetin aportar recursos suficients per l'actuació. Al llarg del desenvolupament del Pla d'Intervenció veurem els criteris generals d'intervenció a seguir per a la conservació del jaciment, quedant clar que aquest és l'objectiu primer de l'actuació.

Demandes socials

Cal considerar, de forma especial, que la seva situació geogràfica és realment privilegiada. Si ja ho era en el moment en què fou habitat, com hem apuntat anteriorment, ho és també en l'actualitat. Així, ofereix una panoràmica única sobre la desembocadura del Besòs, sobre el Vallès, sobre el Maresme i sobre el Pla de Barcelona. Això és de gran importància, ja que als valors històrics s'afegeixen unes característiques que poden ser realment útils, fins i tot, per a la comprensió i estudi de la societat actual, comprnent diversos elements de geografia física, urbana i econòmica.

Si els aspectes exposats ja són interessants per si mateixos, cal reflexionar també sobre la potencialitat en nombre de visitants que significa tenir als seus peus ciutats com Barcelona, Santa Coloma de Gramenet o Montcada i Reixac, la qual cosa fa d'ell un cas únic per a la difusió que pot tenir entre amplis segments de la societat. En aquest sentit, només les escoles de Santa Coloma de Gramenet i de Montcada i Reixac proporcionen alhora una demanda important i unes possibilitats reals de difusió.

Al mateix temps, hem de tenir present la seva inclusió en el Parc Natural de la Serra de Marina, del qual serà una de les entrades. Com a conseqüència, hi haurà un gran nombre de gent que acudirà a la zona possiblement amb altres finalitats però a la qual es pot fer interessant conèixer una part del seu passat. Així, doncs, es podrà aprofitar aquest fet favorable per tal de donar a conèixer

l'existència del jaciment i oferir la possibilitat de la seva visita. En aquest sentit, a la llarga, seria interessant plantejar uns itineraris culturals que, a més del poblat ibèric, podrien incloure altres elements importants del patrimoni de Santa Coloma i voltants, com són la Torre Pallaresa, Sant Jeroni de la Murtra o el turó d'en Boscà, per exemple.

Tot això s'afegeix al fet comentat en altres apartats d'aquest projecte de la major importància que pren aquest element del patrimoni en un municipi com el de Santa Coloma de Gramenet, tan castigat pel creixement urbanístic descontrolat en determinats moments de la seva història.

Demandes científiques

A nivell científic, també es justifica de forma clara una intervenció en el poblat del Puig Castellar. De fet, els treballs d'excavació del poblat poden oferir noves dades sobre tota una sèrie de punts o problemes que estan plantejats actualment, tant pel que fa directament al jaciment en si com pel que fa a l'estudi del món ibèric en un sentit més ampli. Per tant, hem de considerar, sense cap mena de dubte, que de les noves investigacions es podrà obtenir un alt rendiment científic.

Recordem que ens trobem en una zona molt important per a l'estudi del poblament en època ibèrica i que, malauradament, a nivell d'investigació es troba per darrere de les noves línies d'investigació aplicades i en procés de desenvolupament que s'estan duent a

terme en altres zones, entre les que destacarien, per innovació i proximitat, les que es realitzen a la zona de Mataró o al Baix Penedès. El coneixement aprofundit de la cultura ibèrica, en general, només es podrà obtenir en base a diferents projectes d'investigació en diferents zones geogràfiques, a partir de les quals es podrà passar a un estudi global.

En aquest sentit, les línies actuals d'investigació científica estan demanant unes actuacions directes en el poblat i uns estudis acurats i complets del mateix i de la relació amb el seu territori. D'altra banda, en l'apartat dedicat al pla d'intervenció arqueològica es detallaran molt més els punts en què cal incidir a l'hora de fer un projecte concret i marcar unes línies d'investigació pròpies.

Demandes formatives i professionals

Aquestes demandes científiques han de ser relacionades, en darrer terme, amb les demandes que es produeixen a nivell de formació i a nivell professional. Pel que fa a l'aspecte formatiu, cal tenir present que l'evolució de l'ensenyament universitari ha fet que cada vegada s'exigeixi més una formació completa que compregui la formació professional. Això comporta una major presència de pràctiques, que en el cas de l'arqueologia tenen el seu exponent més important en l'excavació d'un jaciment arqueològic.

No sempre, però, la Universitat troba un jaciment que sigui adient tenint en compte diversos aspectes, com són l'interès científic intrínsec del mateix, els

seu lligam amb projectes d'investigació més amplis, o altres com la proximitat al centre universitari. En aquest cas, el poblat del Puig Castellar representa un jaciment cabdal dintre del món ibèric, s'insereix en els camins d'investigació de la Universitat i sobretot en els treballs sobre el món ibèric que du a terme el Dr. Joan Sanmartí. Al mateix temps, cal valorar la proximitat respecte a Barcelona que proporciona moltes facilitats per al desplaçament i per a que els alumnes no s'hagin de deslligar del seu centre d'estudi.

A nivell professional, es poden tenir en compte dos aspectes. D'una banda, es fa evident que el lligam amb la formació universitària ha de proporcionar als alumnes elements adequats per a la seva posterior professionalització. D'altra banda, també cal preveure que la realització del projecte global sobre el Puig Castellar donarà a la llarga unes sortides professionals concretes, on hi poden caber arqueòlegs, restauradors, professionals especialitzats en la difusió, etc., ja que tots aquests treballs seran necessaris tant en el desenvolupament del projecte com en el funcionament posterior del Puig Castellar com a element dinàmic de la cultura.

Finalitat i objectius de l'actuació

A l'hora de definir l'actuació al Puig Castellar ens proposem assolir tres objectius, els quals ens han de garantir assolir la finalitat que ens mou en iniciar aquesta actuació: acabar amb la situació actual de degradació i d'un cert

abandonament del poblat, i, a més, permetre el seu màxim aprofitament tant socialment com científicament. Aquests tres objectius són:

- Realitzar una intervenció que permeti la conservació del jaciment amb els mínims costos de manteniment.
- Aconseguir un jaciment comprensible i interessant per a tots els públics, que representi un atractiu tant a nivell educatiu i formatiu com d'oci.
- Aprofitar l'empenta que pot representar l'actuació per a consolidar, en el marc del jaciment, un àmbit permanent de recerca

científica i formativa d'interès tant universitari com post-universitari.

Recapitulació

En resum i en base a tot el que hem anat exposant fins al moment, considerem que hi ha una sèrie d'elements que convergeixen en la necessitat de dur a terme un projecte global d'intervenció en el Puig Castellar que ha de tenir com a resultat final la correcta adequació i difusió del poblat. Aquests elements es poden resumir en els següents: abandó i marginació dins la investigació actual, mal estat de conservació i demandes de tipus divers.

INVESTIGACIÓN, EDUCACIÓN Y PATRIMONIO ARQUEOLÓGICO

Gonzalo RUIZ ZAPATERO
Departamento de Prehistoria
Universidad Complutense

En las puertas del s. XXI la arqueología no puede ser enseñada como si sólo fuera una disciplina investigadora. Aunque resulta evidente que la función investigadora - la generación de nuevos conocimientos sobre el pasado - sigue siendo su rasgo central, las situaciones en las que ésta se desarrolla están siendo crecientemente subvencionadas y analizadas por la sociedad. Hacen falta profesionales que sepan trabajar con éxito en estas circunstancias, máxime si pretendemos educar a la sociedad, que no debemos olvidar es a la vez sostenedora y evaluadora de la investigación arqueológica.

Si estamos de acuerdo con lo anterior, es preciso asumir que la investigación arqueológica resulta imprescindible para *poner en valor* el patrimonio arqueológico de cara a la educación del público. Sin investigación no tiene sentido divulgar el patrimonio. Pero también es verdad que sólo la investigación no asegura una divulgación eficaz y una buena comunicación con la sociedad. La investigación arqueológica es el punto de partida necesario pero no la única tarea a desarrollar. No deberíamos perder

de vista que los objetivos básicos de la arqueología son: 1) conseguir el máximo de conservación y protección del patrimonio arqueológico, 2) obtener la máxima información histórica a través de la investigación del mismo, y 3) difundir los logros de la conservación y la investigación a los más amplios sectores sociales. Por tanto conservar, investigar y difundir, pero recordando que sin investigación no puede realizarse propiamente ni la conservación ni la difusión.

La *investigación arqueológica* ofrece una serie de problemas importantes en la perspectiva de la utilización del patrimonio en la educación, que - por el papel central que juega la tarea investigadora - merece la pena considerar:

- No existe conciencia suficiente de la necesidad de hacer relevante la arqueología al conjunto de la sociedad, fundamentalmente a través de las diversas formas de divulgación.
- La formación de los arqueólogos en la universidad es deficiente, al menos en lo que se refiere a la exclusión de nuevas materias en los *curricula*,

especialmente importantes en la denominada gestión del patrimonio (*Cultural Resource Management*). A pesar de esto, defiende que todos los

- arqueólogos - independientemente de su puesto en la academia, museos, administración o empresas comerciales -deben tener el mismo cuerpo de conocimientos básicos en teoría, métodos y técnicas arqueológicas. En cualquier caso la renovación curricular exigirá más flexibilidad por parte de las universidades a la hora de poder incorporar a especialistas “externos” y empezar a diseñar programas de educación permanente que permitan incorporar las nuevas realidades a la docencia impartida.
- La investigación arqueológica no ha convertido todavía en objeto de estudio los temas de educación del público y de la divulgación de los conocimientos arqueológicos en la sociedad.

Desde la perspectiva de las administraciones y de los investigadores en la *valoración del patrimonio arqueológico local* existen una serie de cuestiones problemáticas que también merecen atención:

- Falta generalmente una verdadera política arqueológica a largo plazo, que asocie investigación y divulgación a escala regional y comarcal.
- Es necesario que los proyectos arqueológicos cuenten con la

población local y la impliquen activamente. No podrá existir una *puesta en valor* del patrimonio real si se margina a las comunidades locales.

- Hace falta estudiar con realismo y expertos en el tema la capacidad de dinamización económica que los recursos arqueológicos pueden crear en los ámbitos local y regional. Tan negativo puede ser no plantearse esta actuación como despertar falsas expectativas.
- Es necesario crear modelos de presentación de yacimientos y monumentos arqueológicos. Los sitios arqueológicos no hablan por sí mismos y la interpretación que se ofrece al público debe ser rigurosa, comprensible y atractiva. El peligro de la *dysneilización* en la reconstrucción de yacimientos es real pero la reconstrucción visual del pasado es muy poderosa a nivel didáctico y hoy día irrenunciable. Y no debe olvidarse que los mensajes elaborados, especialmente los textuales, tienen problemas porque, sin duda, están pensados para un determinado tipo de público.

Por último, desde el ámbito de la *educación en arqueología* es preciso señalar algunas cuestiones de interés:

- La importancia de introducir la arqueología en la enseñanza primaria y secundaria como medio más amplio de socialización.
- La necesidad de que los museos de arqueología lleguen más y mejor al

público, con exposiciones más atractivas y participativas, y desarrollen una amplia gama de actividades educativas.

- La implantación generalizada de días o semanas de “puertas abiertas” en excavaciones arqueológicas, yacimientos y monumentos.
- La presencia más activa - y con mayor rigor - de la arqueología en los medios de comunicación, pero sabiendo explotar inteligentemente el gran atractivo que la disciplina tiene entre casi todos los públicos.

En resumen, me atrevería a plantear que, fundamentalmente, hace falta que la investigación arqueológica incorpore plenamente la divulgación, tanto en la vertiente de formación de especialistas como en sus objetivos finales; que las administraciones creen los marcos necesarios y sepan contar con los investigadores en las tareas educativas trabajando con el patrimonio arqueológico; y por último, que todos aprendamos a contar con la población local en las tareas de investigar, conservar y difundir la gran memoria colectiva de nuestros antepasados.

Orientación Bibliográfica

Una discusión brillante sobre la situación actual y perspectivas futuras de la enseñanza de la arqueología, desde una perspectiva estrictamente

estadounidense puede verse en algunos de los trabajos recogidos en Bender, Susan J. y Smith, George S. Eds. (2000): *Teaching Archaeology in the Twenty-First Century*. Washington DC, Society for American Archaeology. Una perspectiva mucho más plural en perspectivas nacionales y diversidad temática en el valioso dossier de Malone, C., Stone, P. y Baxter, M. Eds. (2000): Special section: Education in archaeology, *Antiquity*, 74: 122-218. Dos obras colectivas que recogen trabajos desiguales pero algunos muy interesantes son: Jameson, J.H. Jr. Ed. (1997): *Presenting Archaeology to the Public. Digging for Truths*. Walnut Creek, Altamira Press y Stone, Peter G. y Panel, Philippe G. Eds. (1999): *The Constructed Past. Experimental archaeology, education and the public*. Londres-Nueva York, Routledge. Por último desde la perspectiva española, además de los dos Seminarios anteriores de *Arqueologia y Ensenyament* merece ser destacado el libro de Santacana, J. y Hernández, X. (1999): *Enseñanza de la arqueología y la prehistoria*. Lleida, Editorial Milenio, con una orientación preferente a la divulgación en el ámbito escolar pero no exclusiva, y el conjunto de textos reunidos en Alcalde, G. y Cruells, W. Coords. (1999): *Dossier: Arqueología, Patrimoni y societat*. Cota Zero, 15.

RECERCA, ENSENYAMENT I PATRIMONI LOCAL

Pere IZQUIERDO TUGAS
Carles VICENTE GUITART
*Oficina de Patrimoni Cultural
Diputació de Barcelona*

Les diputacions provincials són administracions locals de segon nivell, que donen suport als ajuntaments que ho sol·liciten, en els àmbits de les seves competències. La legislació vigent, tant a nivell estatal (Llei de bases del règim local) com autonòmic (Llei municipal i de règim local de Catalunya, Llei del patrimoni cultural català), atribueix a tots els ajuntaments competències sobre "el patrimoni històric-artístic", competències que sovint no són exercides, o s'exerceixen molt parcialment, per manca de coneixement i de tècnics capacitats per a fer-se'n càrrec. La Diputació de Barcelona, conscient del paper essencial que poden jugar els ajuntaments en el camp de la recerca, la conservació i la difusió del patrimoni, desenvolupa diversos programes de suport destinats a cobrir les necessitats municipals i a l'establiment de polítiques culturals que millorin la gestió del patrimoni local.

La gestió del patrimoni cultural local

Qualsevol actuació des del patrimoni cultural, entès com a servei públic, hauria d'implicar:

- Coneixement: recerca, inventari,

catalogació... la recerca pren un paper prioritari en qualsevol acció sobre el patrimoni. Recerca que implica investigació científica multisectorial i que, en alguns casos, pot comportar o justificar la recuperació i conservació dels bens patrimonials objecte d'estudi.

- Protecció i legislació: definir cada sector, les competències i la gestió.
- Intervenció: com a protecció i consolidació del patrimoni existent
- Difusió: per al gaudi i millora de la qualitat de vida dels ciutadans

Quan parlem d'aquest binomi patrimoni/territori, cal tenir present que un factor clau del seu funcionament és que la gestió estigui situada a prop del ciutadà. L'impliqui i el motivi. En aquest sentit cal dotar-se d'uns instruments de gestió cultural que puguin donar resposta a les necessitats canviants que l'evolució de la societat planteja en el territori. Un altre aspecte de la gestió que cal considerar és la importància de la unitat d'acció que ens obliga a substituir la competència per la cooperació, integrar les iniciatives en un projecte global i coherent, i potenciar-les conjuntament. No es tracta tant d'activar

recursos aïllats sinó conjunts coherents, xarxes temàtiques. I això és així, per que malgrat sigui necessari un esforç col·lectiu per conservar la globalitat de la riquesa patrimonial, no es pot activar tota ella (restaurar, senyalitzar, vigilar, explicar...): en primer lloc perquè no tindríem prou recursos per fer-ho, en segon lloc perquè es generaria un excés d'oferta, i tercer lloc perquè molts elements es repetirien.

En conseqüència, cal invertir bé els recursos, no dispersant esforços, prioritzant determinades iniciatives representatives ben distribuïdes territorialment. En definitiva, la viabilitat de les polítiques de recerca i conservació està íntimament lligada a la capacitat d'impacte en la societat, amb la creació d'arguments i recursos innovadors, originals, lúdics i participatius, que es puguin emmarcar en polítiques de creació de riquesa, millora de la qualitat de vida, l'educació i el desenvolupament territorial sostenible.

L'objectiu de la conservació no pot ser exclusivament transmetre el patrimoni al futur, sinó que la conservació ha de constituir el pas previ i imprescindible per rendabilitzar i comunicar aquest patrimoni com a instrument de dinamització científica, cultural, educativa i lúdica adreçat al conjunt de la població. Des d'aquesta perspectiva, quan es parla de programes de suport al patrimoni cultural local, ens hem de referir a tot fenomen cultural que s'expressa en un territori a través del seus ciutadans i que pren, per a l'elaboració de les seves propostes, els recursos patrimonials com a matèria

primera. És des d'aquesta àmplia perspectiva que s'ha d'entendre l'ús del concepte de patrimoni cultural.

Els inventaris de patrimoni, eina de gestió, de protecció i de difusió

Els municipis, evidentment, no són institucions de recerca. Per a això ja hi ha les universitats. Però també és evident que no es pot protegir, gestionar i difondre un patrimoni si no es coneix adequadament. I, per desgràcia, al nostre país encara tenim un coneixement molt fragmentari de la potencialitat i de la realitat del nostre patrimoni, tant a nivell de les administracions autonòmica i local com dels ambients acadèmics. A més, es tracta de tres móns pràcticament aïllats, entre els quals pràcticament no hi ha fluxos d'informació.

En aquesta línia, l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona està desenvolupant un programa d'inventaris de patrimoni local, consistents en l'elaboració d'una base de dades en la qual s'hi incorporen tots els elements patrimonials que es poden detectar en el municipi sol·licitant: edificis, conjunts i elements arquitectònics, jaciments arqueològics, obres civils, col·leccions i arxius públics i privats, llegendes, tradicions, receptes de cuina específiques, zones d'interès natural, espècimens singulars,...

Juntament amb els inventaris es lliura una memòria amb recomanacions per a l'ajuntament, de manera que es puguin fer servir les dades per a protegir, investigar, gestionar i difondre el

patrimoni del municipi de manera òptima. La base de dades disposa d'una versió de consulta que pot ser oferta al públic en general i, especialment, als ensenyants i als estudiants. Dels inventaris se n'acaben derivant multitud d'accions que conformen veritables polítiques patrimonials.

El paper dels museus locals

En la relació entre municipis i patrimoni local, un cas particular és el dels ajuntaments que s'han dotat d'un museu. Des de la Diputació, entenem que els museus locals, entesos com a centres culturals especialitzats, són organismes idonis per canalitzar la gestió del patrimoni de tot el seu terme municipal, en quant es tracta d'institucions que disposen, com a mínim, d'un tècnic especialista en aquest camp i que tenen la missió d'investigar, documentar,

conservar i difondre el patrimoni. Per tant, defensem que en els ajuntaments on hi ha un museu local, sigui aquest el que exerceixi les competències municipals en el camp patrimonial, des d'una òptica integral i no circumscrita a l'edifici museístic.

A més, els museus són el vincle més eficaç entre els ajuntaments, el patrimoni local, l'ensenyament i la recerca. I aquest és un paper que cal potenciar.

Per contribuir a millorar el funcionament dels museus locals, ja fa anys que la Diputació impulsa l'anomenada Xarxa de Cooperació de Museus Locals. Actualment, s'està en camí de desenvolupar nous serveis mancomunats entre aquests museus, de manera que millori la seva eficàcia i eficiència.